

P r i n o s i

LUKAN KAO PROTAGONIST: OGNJIŠTE KAO ROMANSA

Dean Slavić

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
dean.slavic@gmail.com

UDK: 82Budak,M.
82-311.2
<https://doi.org/10.34075/cs.54.4.3>
Izvorni znanstveni rad
Rad zaprimljen 3/2019.

Sažetak

Lukan iz Budakova 'Ognjišta' zadovoljava veći dio kriterija koje pred vodećeg junaka postavljaju Mieke Bal, Lynette Porter i William Faulkner. Učenost mu svakako nedostaje, a djelovanje prema vlastitim uvjerenjima biva dvojbena i upravo stoga poticajnim problemom. Lukan se žrtvuje ako je potrebno, inteligentan je i mijenja strategiju u hodu, razvija se i stalo mu je do obitelji. Glede Faulknerovih zahtjeva on jest sućutan i ustrajan, a ima i elemente požrtvornosti. Bitno je međutim što je ovaj lik nazočan u cijelom tijeku fabule romana i što on zadaje smrtni udarac antagonistu. S njegova stajališta 'Ognjište' prelazi iz tragedije u obredni tekst i konačno u romansu. Roman u potpunosti slijedi ustroj koji je moguće izvesti na temelju Fryeovih obilježja ovoga žanra u 'Anatomiji kritike'. Lukan kao glavni junak spašava svoje ognjište pomoću Anere, onda je u svoju zadrugu prepisao i Blažičeve unuke, na kraju romana ubija neprijatelja, a selo Sveti Rok ostaje nerazoreno. Ne nedostaje ni mlada koju kao junak romanse mora na kraju zadobiti: više je puta naviješteno da bi to mogla biti upravo Blažičeva udovica Manda. Konačno, Lukan u sebi sažima obilježja cijeloga niza Budakovih junaka pa biva seljak, svećenik i ratnik, a spaja i elemente muških i ženskih likova iz svoje sredine.

Ključne riječi: Mile Budak, 'Ognjište', Lukan, obilježja junaka, romansa

UVOD

Prvi dio teksta dokazuje da se na Lukana iz *Ognjišta* mogu primijeniti obilježja vodećega junaka prema Mieke Bal, suvremenoga junaka prema Lynette Porter te obilježja heroja po Faulkneru. Navode se primjeri i obrazlažu se razlozi specifičnosti određenog elementa ili izostanka nekih obilježja. Drugi dio teksta primjenjuje Fryeova obilježja romanse na Budakovu umjetninu: završni dio *Ognjišta*, od Anerine smrti do samoga kraja, donosi iznenađenje i žanrovski bitno određuje ukupnost djela. Umjetnina se tumači i sa stajališta Girardovih postavki o kraju romana te tumači kako Lukan u sebi sažima nekoliko vrsta Budakovih junaka. Hipoteza članka govori da *Ognjište* u cjelini bitno određuje žanr romanse kako ga tumači Frye.

1. OBILJEŽJA PROTAGONISTA I LUKAN

Mieke Bal traži od vodećega junaka da ispuni pet bitnih uvjeta: 1. kakvoća: mora biti prikazan opsežnim obavijestima o izgledu, psihologiji, motivaciji i prošlosti; 2. raspodjela: heroj se javlja često u pripovijesti i na bitnim mjestima; 3. samostalnost: djeluje nezavisno ili drži monologe; 4. uloga: sklapa sporazume, poražava suparnike, razotkriva izdajice; 5. odnosi: održava relacije s najvećim brojem likova.¹

Prvi uvjet: Lukan je dobro ocrtan izgledom, pa doznajemo da je visok i plav te snažan. Glede psihologije možda je najbolje prikazan blizinom zemlji koja puno toga može otrpjeti, ali se zna isto tako otvoriti pred neprijateljem i progutati ga. Lukan nije školovan, ali je o koječemu razmišljao i ni preko čega nije prelazio olako. On Boga osjeća u svemu što ga okružuje i isto tako razumije da on drži na okupu sve zvijezde. Glavna mu je motivacija očuvanje obitelji, pa u tu svrhu ženi Anicu i poslije Aneru, a to će mu konačno biti i glavni motiv kad ubija Blažića.

Drugi uvjet: Lukan je nazočan u nizu situacija, pa i sâm uvod *in medias res*, kad Baruša kazuje roditeljima da u Jojinoj kući gore dvi vatre, biva oznakom podjele u domaćinstvu koje su činili Lukan i brat mu Zekan. Točno je međutim da i Anera na ovome mjestu ima bitnu ulogu. Čini se dapače da su u prvom dijelu romana njezin brak s Mićanom, i tragična Blažićeva strast, prikazani pomnije i opširnije nego prvi Lukanov brak, onaj s Anicom. No, držim da je ovdje bitno nešto drugo: Lukan s vremenom dobiva na važnosti, a Anera gubi.

¹ Mieke Bal, *Narratology*, Toronto University Press, Toronto, 1985., 132.

Treći uvjet: Lukan pokazuje najviše samostalnosti u presudnom času romana, kad poražava neprijatelja Blažića. On ne traži pomoć drugih osoba, a mogao bi to učiniti jer je imućan seljak i utjecajna osoba. No, na ovaj način, Lukan zadobiva prednost u odnosu na Blažića koji ima pomoćnike – prednost u smislu simpatija čitatelja i samoga morala. Lukanove misli prikazuju se od početka, kad meditira o razlogu raspada nekih zadruga. Čitatelj je s njim i kad pati zbog pogibli u kojoj mu se nalazi unuk. Vrhunac prikaza njegovih misli opet dolazi pred kraj romana, kad razmišlja o svojem životu, gubitku prve supruge, gubitku najljepše od najljepših Anere i smrti tolike djece.

Četvrti uvjet: Činjenica da poražava Blažića odlučna je odrednica koja od Lukana čini nedvojbenoga vodećega junaka djela. Lukan također razotkriva izdajicu, točnije, opet shvaća da Blažić nije nikakav vrač što zna čari protiv pomora stoke – on ga samo želi ubiti. Postupak umorstva napadača odvaja ga od Anere, koja to ne može izvesti. Dapače, Lukan ubija svojega neprijatelja dijelom u vrsti samoobrane, ali postupak ima i obilježja obreda. U ovome Lukan dobiva na živopisnosti, iako je proročko-svećeničke osobine imao i prije. Živopisnost su prije imali antagonist Blažić, sa svojom izvrsno prikazanom seksualnom strasti, i nesretna Anera, s inteligencijom, dobrotom, vjerom i ljepotom – ali i specifičnim moralom. Lukan ne ubija Blažića kako bi se osvetio za Anerinu smrt, ili mu to barem nije temeljni motiv, čime upravo njoj smanjuje važnost.

Peti uvjet: Lukanov je odnos s bratom Zekanom podrobno prikazan u početnom dijelu romana. Podjela imanja i osnutak novoga ognjišta izveden je uz međusobno uvažavanje, a postupak je predstavljao moguću pogibao za odnos braće. Korisno je podsjetiti i na scenu podjele ognjišta, zapravo osnutak nove obitelji, što je prikazano s puno emocija, koje su se ipak okrenule na dobro. Lukan je posve naravno povezan s antagonistom time što su im se djeca, Blažićeva kći Baruša i Lukanov sin Ducina, zaljubila i oženila. Činjenica da je on *de facto* drugi Anerin suprug, stavlja ga u odnos s drugim muškarcima koji su ju željeli, a vodeći su upravo Blažić i sin mu Joso.

Na ovome mjestu moramo ipak zastati. Kriteriji što ih je postavile Mieke Bal jesu jasni. Činjenica je međutim da valja razumjeti kako naratologinja ne govori o kakvoći prikaza lika, nego upravo o odredbi prvotnosti u smislu odgovora na upit tko je vodeći junak, pravi heroj. Odgovor je za Budakov roman nedvojben. Točno je da druga dva istaknuta lika, antagonist Blažić i predmet mnogih žudnji Anera posjeduju elemente neobičnosti i živopisnosti. Međutim to ne može biti odsudnim za odredbu vodećega junaka, a upravo će Lukan svojim završnim činom zadobiti i spomenuta obilježja neobičnosti koje su imali Blažić i Anera

2. OBILJEŽJA SUVREMENOGA JUNAKA I LUKAN

Prijeći ćemo sada na odrednice suvremenoga junaka, kako ih vidi Lynette Porter, a bitno nam je naglasiti da Lukan istina ne ispunjava sve uvjete, no upravo razlika pokazuje snagu njegovoga lika – mislim reći da činjenica nedostatka neke osobine biva od pisca intuirana i nadomještena drugim elementima.

2.1. Junak djeluje po svojim uvjerenjima²

Riječ je o elementu koji biva dvojbenim u primjeni na Lukana, ali korisnim u prikazu ovoga protagonista jer otvara raspravu. S jedne strane nalazimo dokaze koji govore da je Lukan u ključnim elementima tipični predstavnik svih pozitivnih osoba svoje zajednice. S druge strane, moguće je naći i jasne obavijesti koje svjedoče da je roman uza sve ostalo i prikaz individualizacije ovoga lika. Katkada je dokaze moguće tumačiti na dva načina, a krenut ćemo najprije s prikazom Lukanove tipičnosti. Lukan biva predstavnik određena kruga i skoro pa u cijelosti svjedoči o tome da je roman žanr u kojem nalazimo tipično i opće, a pojedinačno i neobično biva obilježje novele.³ Lukanove vrijednosti određuju zemlja, ognjište i Bog – ognjište je, jasno, obitelj. Vrijednosti su povezane i s predajom, do čega ćemo uskoro doći.

Glede zemlje, Lukan je s njome i poistovjećen u očima starijih ljudi. Oni kažu da je Lukan kao zemlja koju možeš gaziti, orati, kopati i blatiti je, a ona je vazda ista strpljiva majčica zemlja koja biva sve podatnija i plodnija. Lukan bi time dao i prvu inačicu naslova romana: *Ka crna zemlja*.⁴ No misao o zemlji s početka djela najavljuje i kraj romana: *dok se ne otvori i ne proguta i drvlje i kamenje o blago i ljude*.⁵ Protagonist romana je seljak, a njemu je zemlja sve, i nastoji ju zadobiti, očuvati i oplemeniti na sve dopuštene načine. Lukan se kao malo dijete veseli kad uspijeva s bratom kupiti Kresojića dol, a veselje dijeli cijela zadruga. Svima je zemlja hraniteljica i stoga im je bitna. U ovom času moramo zastati i podsjetiti na činjenicu da se upravo netom navedene riječi rabe u karakterizaciji još jednoga lika, naime, Anera je poštena i marljiva, a ne obavlja

² Usp. Lynette Porter, *Unsung Heroes of The Lord of the Rings*, Praeger, Westport, 2005., 20. Osobine junaka iz idućih odlomaka pružene su prema istomu izvoru.

³ Krešimir Nemeć, *Problemi teorije novele*, u: Sabljak, Tomislav: *Teorija priče*, HAZU, Zagreb, 2007., 307.

⁴ Vinko Nikolić, *Ognjište: roman Mile Budaka*, u: *Mile Budak pjesnik i mučenik Hrvatske*, Knjižnica Hrvatske revije, Barcelona – München, 1990., 107.

⁵ Mile Budak, *Ognjište*, knjiga 1., Matica hrvatska, Zagreb, 1990., 31.

svoj posao na tuđoj njivi za cvanciku. Ona dolazi na njivu sa svim svojim srcem, miješa se sa zemljom koju zapravo oplođuje – *jer je i ona bila kao crna zemljica*.⁶

Lukan razmišlja o Bogu, no više ga osjeća. Junak je njega sretao na svakom koraku, a pogotovo na svojim njivama: u svakoj travčici, u svakoj vlati žita, u svakom cvijetku, u svakom grumenčiću plodne zemlje. Kad moli Očenaš, kao da razgovara s pokojnim ocem.⁷ Zvijezde na nebu također drži Božja ruka.⁸ Vjera u Boga obilježje je svih pozitivnih osoba romana, a ovdje valja opet istaknuti Aneru i njezinu prvorazrednu molitvu Očenaša pri početku djela.

Ognjište je dalo naslov romanu, predstavlja obitelj, a Lukan zapravo sve čini kako bi ju održao. Na samom početku kazat će Lukan prvoj budućoj supruzi Anici upravo strašne riječi: *Viruj mi, ka' šta se Bog moli, da bi ja zakla' svoju ženu, ako bi kroz nju došla nesloga i pravda na ognjište*.⁹ Rečenica međutim točno najavljuje završni čin romana u kojem će biti uništen pravi neprijatelj ognjišta, Blažić.¹⁰

Rekao sam da su Bog, obitelj i zemlja povezani. Ono što ih spaja biva predaja, stavovi i uopće obavijesti koje su osobe prije Lukana prenosile, a što seže, prema živoj vjeri svih pozitivnih junaka, do samoga Gospodina. Dapače, i kad čini ono što se nikada do tada nije čulo, Lukan se poziva na tradiciju. Prije nego izvede posljednje i odlučno djelo u romanu, njegov protagonist zapravo podsjeća na predaju: - *Neg znaš, Blažu: valja da j' Svemogući pripustije i ostavije, da ne valja ognjište, koje se ne blagoslovi ljuckom krvi*.¹¹ Obred koji se ovime zaziva barem u Lukanovim očima očito je morao biti izveden, ili barem dizajniran, znatno prije no što ga on sâm čini. Izgleda kao da Lukan upravo zna, duboko vjeruje da provodi Božju volju.

Priječji ćemo sada na tumačenje koje naglašava da je Lukan poseban jer ustvari u romanu prolazi dug i bolan put individualizacije. Tradicija ili predaja podrazumijevaju poštivanje starijih, a to znači da valja slušati njihove savjete. No, Lukan ovdje biva posebnim. Ne samo da stariji muškarci tako misle nego se i sve starije žene slažu u tome da su jetrve i nevjeste krive što se zadruga lome.¹² Lukan međutim promišlja drugačije: *nijesu u svim slučajevima žene*

⁶ Mile Budak, *Ognjište*, knjiga 2., Matica hrvatska, Zagreb, 1990., 99.

⁷ Usp. *Ognjište*, knjiga 1., 33.

⁸ Usp. *Isto*, 32.

⁹ *Isto*, 50.

¹⁰ Puno tumačenje ovakvih najava i zrcaljenja motiva, kojima Budakov roman obiluje i čine dio njegove vrijednosti, ostavit ćemo za drugu prigodu.

¹¹ *Ognjište*, knjiga 2., 389.

¹² *Ognjište*, knjiga 1., 34.

*krive zadružnim nesrećama. Ima i naopakih, kako ima mnogo pametnih žena.*¹³

Roman počinje obaviješću po kojoj u kući Jojinoj gore dvi vatre. Baruša govori svojim roditeljima da su se otac njezina izabranika Ducine i njegov brat podijelili. Oni žive pod istim krovom, ali imaju dva ognjišta, pa će podijeliti i zemlju. Prije toga su Lukan i Zekan bili dio iste zadruge, imali su jedno ognjište. Sama je podjela prikazana i ekstatičnim riječima koje izgovara stariji brat Zekan: - *Evo, brate Luka, i evo, nevista Anice – reče Zekan povišenim, veoma svečanim i uzdrhtalim glasom: – isprid naši' vridni' pokojni 'roditelja, a u ime Presvitoga Trojstva, Blažene Divice Marije i današnje svete Nedilje ja vam o'de ka' stariji brat savijam vaše ognjište.*¹⁴

Čin duboko pogađa sve nazočne, pa je riječ je o bolnom rađanju zasebnoga ognjišta. Lukan će ga tijekom cijeloga romana pokušati očuvati na tradicionalan način, naime rađanjem djece i posebnom skrbi za unuka. Upravo kako bi njega očuvao, zove Aneru da mu pomogne. Pred kraj romana shvaća da borba protiv smrti pomoću života jednostavno nije dostatna. Ognjište valja očuvati ne samo rađanjem nasljednika nego i umorstvom protivnika.

Lukan ima i posebnosti koje djeluju od početka. On se kao neoženjeni dečko ne šali djevojkama, što je narodni običaj.¹⁵ Dapače, nije se hvatao u kolo i posve je rijetko odlazio u gostionicu. U času kad od ovoga svojega pravila pri kraju romana odstupa, čini prvo-rareznu pogriješku. Glede individualizacije, dobro je imati na umu nekoliko rečenica koje tumače Lukanovu nutrinu, ali i njegov okolinu. Protagonist se oprezno kreće prema mjestu konačnoga obračuna: *Svaki je čas zastajkivao, ogledavao se i prisluškiavao, no nigdje ništa ni ne opazi ni ne ču. Osjeti stravičnost velikog mrtvila i tišine, u kojoj je živio posve sam, sa svojih stotinu muka, sa svojih bezbroj strepnja i bojazni.*¹⁶ Osoba koja je bila utjelovljenje pozitivnih vrijednosti zajednice, sada jasno osjeća svoju samoću.

2.2. Može isplanirati strategiju, pa i u hodu dok traje kriza, dakle zna misliti

Zanimljiva su u ovom obzoru i uvodna obilježja koja Lynette Porter pridaje suvremenomu junaku: učen, sposoban, odan, hra-

¹³ *Isto*, 35.

¹⁴ *Ognjište*, knjiga 1., 23.

¹⁵ *Isto*, 31.

¹⁶ *Ognjište*, knjiga 2., 381.

bar i karizmatičan. Naveli smo ih zbog učenosti, koju Lukan uopće nema. Protagonist *Ognjišta* biva nepismeni seljak: ne samo da nije polazio školu, nego nije slušao ni crkvenoga nauka osim nedjeljama u crkvi iz propovijedi plovana Vale.¹⁷ Ostala uvodna obilježja bit će lako uočena iz ovoga teksta u tumačenju drugih osobina, postupaka, riječi i misli ovoga lika. Držim da je u ovom surječju od učenosti bitnija obavijest koja govori da je Lukan već od djetinjstva mnogo znao i mnogo razumio: ni kraj jednog događaja, ni preko jedne riječi nije prelazio bez osjećaja i razmišljanja.¹⁸ Ako nije učen u smislu koji podrazumijeva suvremena naobrazba i karijera, Lukan jest čovjek koji razmišlja i osjeća.

Lukan svoju inteligenciju pokazuje prije svega u konačnom obračunu s protivnikom Blažićem. Antagonist mu namjerava namjestiti smrtonosnu zamku time što mu govori da zna za vradžbine koje će pomoći u zaštiti njegove stoke. Mami ga u nedjelju u ponoć na Gradinu na Peršincu gdje bi tobože trebalo obaviti obred koji bi zaštitio blago, a zapravo ga tamo misli dočekati s dvama kompanjonima i ubiti. Lukan je prozreo igru, pa je pošao znatno prije dogovorena vremena čime je obavio dobar dio posla. U hodu je oštro motrio svaki grmeč, svaki ogredak da ne bi pao u zasjedu. Pred samom je Gradinom prigušio i dah, osluškiavao je i motrio okolinu kao jastrijež – ili kao da je prošao obuku pripadnika specijalnih postrojbi, pa znao da se pred ciljem valja pritajiti i pomno mu se približiti, a ne nasrnuti u moguću stupicu. Kad je došao do Gradine, pregledao je sve prostorije, obilazeći u luku uglove.

Poznavao je na tom mjestu svaki kamen, pa je prije odabrao mjesto gdje će se skloniti, tako da bi mu u slučaju najgorega neprijatelji mogli prilaziti samo jedan po jedan, pravo na njegovu sjekiru.¹⁹ Svi navedeni motivi svjedoče u prilog inteligenciji.

Tako je protagonist iz pritaje vidio i Blažića koji je prilazio, kao komad ugljena – što je, usput rečeno, točna i slikovita usporedba. Neprijatelj do posljednjega časa vjeruje u protivnikovu naivnost. Kad ga sudionici u planiranu ubojstvu pitaju da nije Lukan nešto naslutio, dobivaju odgovor: - *Daaa! Budala j' un. Nego, valja da j' zaspala. / i – A da je došao, kako bi ti njega bio zadržao, dok mi stignemo? / – La! Moga' bi bije tući onu rožinu i dlačetinu, ako 'š tri dana, a on bi bije tu ćubije uze me ka ćuk.*²⁰

¹⁷ *Ognjište*, knjiga 1., 32.

¹⁸ *Isto*.

¹⁹ *Ognjište*, knjiga 2., 382.

²⁰ *Ognjište*, knjiga 2., 386.

Blažićevi kompanjoni odlaze i tek se tada pokazuje Lukan. Na kraju će nehajno uzeti kramp, ćuskiju, pa će nagovoriti Blažića da on očisti otvor gdje bi se morao obaviti obred istjerivanja zlih sila. Blažić ga pita da mu doda tu ćuskiju, a Lukan ju stavlja na rame čime dobiva mogućnost brzoga izmaha. Onda će kazati Blažiću da zna za zamku, a ovaj naglo skače kao divlja zvijer – i dobiva konačni udarac.²¹

2.3. Žrtvuje se ako je potrebno, ali ne traži sam ulogu mučenika

Lukan je pokopao suprugu Anicu i desetero djece, uz to i unuka Lukicu koji mu je bio sva nada prije zajedničkoga života s Anerom. Tri kćeri koje mu rađa Anera preživljavaju, no njihovu majku ubija Blažić. Naravno da Lukan ne traži takve smrti, nego mu one dolaze same, kao udari sudbine i Božja volja. Lukan ne želi biti mučenik, on želi očuvati svoju obitelj. Većina je navedenih smrti prikazana detaljno i uz poman prikaz Lukanovih osjećaja. Lukan u obzoru motiva i simbola žrtve biva međutim specifičnim. Prije svega, sve što poduzima čini kako bi očuvao svoje ognjište, znači obitelj, a ne samoga sebe. U tom je obzoru osoba koja se žrtvuje za druge. Ovomu ćemo se elementu ipak vratiti u tekstu stoga što ga vidimo posebno poticajnim.

2.4. Razvija se: iako je oduvijek imao prikrivene junačke osobine, pokazuje ih kad valja zaštititi dobro ili ispraviti nepravdu

Lukanov je razvoj moguće pratiti na području prije prikazane individualizacije, zatim u obzoru jačanja svijesti o tome da će se morati sukobiti s Blažićem na život i smrt, a onda i u smislu promjene strategije u borbi za ognjište. Konačno, kako smo već kazali, Lukan je najprije samo seljak, a onda postaje određenom vrstom ratnika i konačno svećenika u posebnom obredu.

Prema Girardu, lik je na kraju romana nekad i različit od onoga što je prije toga zastupao.²² Lukan je u tome tipičan stoga što se u većem dijelu romana borio za svoju obitelj, za svoje ognjište, tako što je nastojao dobiti što je moguće više djece, dapače je bolno čuvao i unuka. Smisao njegove djelatnosti, pa i braka s Anerom, bilo je očuvati ognjište tako što će osigurati nasljednike. Rečeno je

²¹ *Ognjište*, knjiga 2., 389.

²² René Girard, *Struttura e personaggi nel romanzo moderno*, Bompiani, Milano, 1965., 253.

bilo teško ostvariti zbog visoke stope smrtnosti – Lukan se protiv te smrti sve do kraja romana borio novim životima, djecom koju su mu rađale njegove žene. Ali, tijekom cijeloga romana, imamo skoro pa neopažen razvoj još jedne osobine, one koju možemo nazvati proročkom ili svećeničkom.

Lukanov dubok odnos s neživim i živim svijetom, konačno sa Stvoriteljem, čini ga posebnim likom u ovom romanu – ima u njemu nešto svećeničkoga, a pripovjedač to pokazuje i ovim riječima u XX. poglavlju:

On može živo osjetiti, kad se zanese, kako drvo boli, kad u živo stablo zasiječe sjekirom; on duboko osjeća, uživa, drago mu je i veseli se, osjećajući kako se crna zemljica sa bezgraničnim blaženstvom uvija i podaje oštrome lemešu i crtalu, jer čuti, da je mazi, miluje i oploduje; on razumije ševinu molitvu, kad se dignu u nebesa i pozdravlja našega Stvoritelja; on razgovara sa pšenicom i osjeća u svojoj duši značenje svakoga drhtaja klasa u zorenju; on se sa svojim blagom razgovara i osjećanjem se posve razumiju, i volove nazivlje 'braćo moja'.²³

Snaga kojom Lukan toliko osjeća Stvoritelja čini ga bliskim svećeniku i dobrim kršćaninom, ali u kršćanstvu djeluje jasna razlika između čovjeka koji ima dušu te životinje i konačno zemlje koji ih nemaju. Ovdje bi bilo dobroga materijala za ekološku kritiku s istaknućem važnosti animalnoga i mineralnoga svijeta.²⁴ Nadalje, u tekstu nije na djelu seksualna, nego upravo ljubavna metaforika oko zemlje.

Prikriveno, središnja inteligencija djela nastavlja govoriti o Lukanovoj svećeničko – proročko – vračarskoj osobini i u idućem XXI. poglavlju. Upravo za vrijeme tučnjave s antagonistom Blažićem Lukan ovako govori: *Brez plovana ću ja izagnati iz tebe nečastivoga*. Moramo zastati nad ovom rečenicom: s jedne strane, Lukan kao da ističe svoju razliku u odnosu na plovana, znači katoličkoga župnika. S druge strane, osoba koja istjeruje nečastivoga biva kristoidnom, upravo nalik Kristu. Naravno, čitatelj nije odmah svjestan ovoga jer je na neki način opčinjen borbom dvaju protivnika i shvaća ove riječi u prenesenom smislu. Ali, i nakon borbe, Lukan opetuje: *Ako 'š, moreš pripovidati, komu 'očeš, kako j' prijatelj iz prijatelja izgoni-je nečastivoga*.²⁵

²³ Ogrnište, knjiga 2., 157.

²⁴ Usp. Robert Dale Parker, *How to Interpret Literature?*, Oxford University Press, Oxford, 2015., 354-367.

²⁵ Ogrnište, knjiga 2., 182.

Sa sviješću o prethodnim epizodama, drugačije djeluje i XXVI. poglavlje kad Blažić tobože poučava Lukana vradžbinama protiv uroka. Sada smo svjesni da imamo sudar dvaju svećenika, jednog negativnoga i drugoga pozitivnoga. Konačno je jasniji događaj na kraju u XXVII. poglavlju s obrednim ubojstvom antagonista Blažića.

2.5. Zastupa vrijednosti doma i obitelji²⁶

Lukan sve i čini zbog obitelji, ili ognjišta kako je to u romanu kazano. Dapače, sve druge vrijednosti ognjištu su podređene, uz iznimku vrhunaravnoga bića Boga. Velika važnost obitelji dovodi i do paradoksalne prijetnje ubojstvom Anici dok mu još i nije supruga. No, ne smijemo zaboraviti da je Anicu iskreno zavolio i prešao je prijeko bolesti što je vladala u njezinoj obitelji. Lukan stavlja ognjište, znači obitelj, ispred svakoga pojedinca, ali za ovo ima vrlo jak razlog, naime pravu pošast koja upravo ubija djecu i koja prijeti obiteljima nestankom.

2.6. Faulknerov junak i Lukan

Kad je u prosincu 1950. primao Nobelovu nagradu, Faulkner je izjavio da pravi junak pokazuje ove osobine: sućut, ustrajnost i žrtvu. Zanimljivo je pogledati kako Lukan ostvaruje, ili ne ostvaruje navedena obilježja. Budakov je junak pun sućuti. Kad mu se je dogodilo da je udario Anicu, upravo zbog svađe oko podjele prvotnoga ognjišta – zajedničke obitelji s bratom Zekanom – on je poslije s njom zajedno plakao: *Iza toga ju je poljubio, čvrsto je ogrlio, svoje lice priljubio uz njezino, te su im se suze miješale u zajedničke mla-zove i supštale niz uzglavnicu među njihovim obrazima.*²⁷

Rečenica je lijep prikaz upravo Staigerova poimanja lirskoga stila kao stapanja subjekta i objekta. Usporedimo li ovu scenu s Blažićem koji pri kraju romana udara suprugu Mandu u grudi objema rukama, dobivamo jasnu razliku protagonista i antagonista.

Lukanova je ustrajnost najbolje došla do izražaja u stalnoj želji da spasi svoje ognjište, a to znači obitelj. Želja i ustrajnost u očuvanju svoje obitelji bivaju u Lukana nedvojbenima jer ga sve smrti nisu pokobile u tome da nastavi borbu, što ovdje znači borbu za nasljednike. Glavni motiv zbog kojega prima u kuću Aneru kao najmenicu jest u tome da mu pazi na unuka. Kad ga izgubi, biva posve skrhan, i stoga Anera zapravo postaje njegova spasiteljica kad mu

²⁶ Lynette Porter, *Unsung Heroes of The Lord of the Rings*, Praeger, Westport, 2005., 20.

²⁷ *Ognjište*, knjiga 1., 19.

predlaže brak. Čini se da ga nakon njezine smrti i dalje vodi želja za time da ima obitelj, te da dobije sina nasljednika – Anera mu je rodila kćeri. Tek naviještena treća partnerica Manda mogla bi dovesti i do željenoga muškoga nasljednika, no o ovome roman pruža samo jasne nagovještaje, a ne i konkretan prikaz. Držim da se Lukanova ustrajnost pokazuje i u ovom aspektu pripovijesti.

Lukanova žrtva biva vrlo složenim elementom: otvara bitne upite na koje nalazimo višeznačne i raznovrsne odgovore. Točno je da Lukan dugo vremena trpi pokvarenu drugu bratovu suprugu i ne želi da se podijeli staro prvotno ognjište, a u tome ima elemenata požrtvornosti, točnije žrtve svojega interesa za dobro zadruga i predaje. Točno je također da bi oprostio Blažiću i ubojstvo koje je ovaj bio počinio i tako mu zapravo oduzeo Aneru. Na kraju nekako protiv svoje volje te u čistoj obrani shvaća da mora ubiti Blažića. Kako smo već rekli, Lukan nikada ne traži nešto za samoga sebe, jer sve što čini poduzima za to da spasi svoje ognjište i to tako što će dobiti nasljednike.

Lukanove stavove najbolje pokazuju misli pri hodu na mjesto konačnoga obračuna. Junak stavlja rukavice kako mu prsti ne bi ozebli i ukočili se pa ne bi mogao držati sjekiru: – *Oslobodi ti mene, Blažena moja Gospe, i daj, da mi ne bude ni tribala, al...ne more se svaki dan umirati...Ne more više ovako, pa 'ko osta, 'ko propa.*²⁸

Lukan je spreman izgubiti svoj život u borbi, a riječi 'ko osta 'ko propa, to jasno pokazuju.

Posljednji čin Blažićeva umorstva međutim biva drugačijim od onoga kako kršćanstvo tumači žrtvu. Blažić nije voljen, Lukan ga ne prinosi kao dar Bogu. Ubijajući Blažića, Lukan spominje obredni smisao očuvanja ognjišta ljudskom krvi. Bog je to ostavio od davnina, kaže ovaj veliki i neobični protagonist. Junak *Ognjišta* međutim ne žrtvuje sebe samoga u ovom posljednjem činu, što srećemo, na primjer, na kraju Hesseove pripovijetke *Regenmacher*. Ukupnost događaja, tijekom fabule i jednostavno cijelo surječje drugačije određuju Lukana. U elementu spremnosti na borbu do smrti, kad je riječ o ratu za svoje ognjište, Lukan je svakako u skladu s kršćanskim vrlinama. No, kad govori o obredu kojim se prinosi ljudska krv na ognjište kako bi se ono očuvalo, pokazuje nešto drugo. Držim da tu postaje svećenikom drugačije vjere, one kojoj je ognjište, znači obitelj i domovina na prvom mjestu. Činjenica je, s druge strane, da ni u tom činu ne zaboravlja na Boga, nego kazuje da je on to ostavio ljudima. S druge strane, nikako ne treba zaboraviti kako je pravo

²⁸ *Ognjište*, knjiga 2., 382.

na samoobranu neotuđivo po katoličkom svjetonazoru. *Katekizam Katoličke Crkve* je u tome jasan: "Tko brani svoj život, ne postaje krivac ubojstva, čak i kada je prisiljen nanijeti napadaču smrtonosan udarac."²⁹

Cijeli splet simbola oko Blažićeva ubojstva ipak može otvoriti upite oko temeljnih katoličkih, odnosno kršćanskih stavova u romanu – na ovome mjestu ne možemo otvarati te probleme.³⁰

3. OBILJEŽJA ROMANSE PO FRYEU

Prema Fryeovoj *Anatomiji kritike*, možemo izvesti ključna obilježja romanse na sljedeći način: a. Junak je nakon rođenja spašen iz vode; b. lažni otac traži da ga se ubije; c. junak provodi nevinu mladost, sreće svećenika ili drugoga instruktora te ubrzo i pomaže; d. junak traži protivnika koji je apsolutna inkarnacija zla; e. bori se protiv zla, obično kraj opkoljena grada; f. zadobiva dragu i grad te se povlači u samotnan život.³¹

Lukan slabo ili skrovito zadovoljava uvodna tri uvjeta, da bi one potonje u cijelosti ispunio. Moguće je naći određene elemente na početku, ali su oni ili prikriveni ili doista nerazvijeni. Razlog je s jedne strane vrlo jednostavan jer obilježja junaka prate razvoj fabule i, što je presudno, žanrovskih obilježja. Situacija u *Ognjištu* biva takvom da roman do kraja XXV. poglavlja kreće u pravcu tragedije, koja se zaista i zbiva Anerinom smrću. Djelo međutim tu ne završava, dapače ni događaji se nakon toga ne prikazuju tako da nose elemente osvete za Anerinu smrt, čime bi djelo bilo u cijelosti i u bitnim odrednicama tragedija osvete. Naprotiv, zbivanja, njihov prikaz i smisao u trima posljednjim poglavljima skreću sve bitne simbole prema romansi. Možemo reći i drugačije: Lukan do posljednjega poglavlja pokazuje elemente tragičnoga junaka, s posebno naglašenom tragičnom krivnjom. Točnije s dvjema krivnjama jer najprije

²⁹ *Katekizam Katoličke Crkve*, Hrvatska biskupska konferencija - Glas Koncila, Zagreb, 1994., 2264.

³⁰ O katoličkim ili nekatoličkim obilježjima u romanu raspravljali su Stanko Petrov, Ivan Trobentar, Ivo Lendić i Ljubomir Maraković. Usp. Stanko Petrov, Naša patrićka nerazorena ognjišta, u: Zvonko Marić, (izabrao i priredio), *Zbornik radova o književniku Mili Budaku*, Brattia, Split, 1998., 91–93; Ivan Trobentar, Mile Budak: Ognjište, *Vrhbosna*, 53 (1939.), 203.; Ivo Lendić, Da li se Ognjište može smatrati katoličkim romanom?, *Hrvatska straža*, 10 (1938.) 235, 4 – 6; Ljubomir Maraković, Ognjište, *Hrvatska prosvjeta*, 26 (1939.), 1/3, 96.

³¹ Usp. Northrop Frye, *Anatomija kritike*, Naprijed, Zagreb, 1979., 211 – 234; usp. Dean Slavić, *Biblija kao književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 2015., 187.

nasjeda antagonistovim lažima o povratku prvoga Anerina supru-
ga Mićana, a onda se od veselja napija kad shvaća da to nije točno. Oba postupka ostavljaju Aneru bez zaštite. Kraj romana koji gradi romansu zadobiva obilježja ovoga žanra upravo s Lukanova stajališta. S Blažičeve točke riječ je o pripomoći rastu obrednoga teksta, onoga što Girard imenuje "scapegoat mechanism" – ustroj žrtvenoga jarca.³² Ne smijemo međutim zaboraviti još nešto: obredno ubojstvo biva korijenom tragedije. Aristotelova tragična katarza koja pročišćuje osjećaje gledatelja povezana je prema Gilbertu Murrayu s prijašnjom katarzom, pročišćenjem zajednice od zla, grijeha i smrti koja se je provodila ritualnim ubojstvom bika – boga Dionizija.³³ Tako *Ogrnjište* biva složenim, no savršenom jasnim ustrojem u kojem se žanrovi izmjenjuju, dopunjuju i dijelom miješaju u izgradnji teksta. Pogledajmo kako u njemu funkcionira ustroj romanse u obzoru protagonista.

a. Lukan nije spašen iz vode, moguće bi bilo tek reći da je spašen od pošasti mnogih smrti koje ubijaju novorođenu djecu. Ako je Blažić u čitanju posredovanom Girardom uzrok svega zla, onda bi ovdje bilo moguće uspostaviti određenu svezu – no ona je daleka i zapravo nategnuta.

b. Blažić nije Lukanov otac, no instruktorska uloga glede vradžbina, koju si sam postavlja, daje mu ulogu autoriteta koja je povezana s očinskim atributima.

Antagonistova se agresija u prvom dijelu romana usmjerava prema muškarcima koji žele Aneru, a to su njegovi sinovi. Cilj napada biva najprije Joso u znamenitim scenama s tisom. Nakon toga dolazi do figurativnoga ubojstva sinova kad stradaju mladi Blažičevi junci.³⁴ Uskoro će i Lukan ući u krug osoba koje su bliske Aneri, pa će postati najprije meta verbalne agresije, kad se šali s njima za vrijeme poslova u polju. Blažić misli reći da Anera i Lukan već konzumiraju svoju naklonjenost: *Ni drugi ne bi na tvom mistu kraj unake za'rka'*.³⁵ Šala je teška i nakon nje nastaje grobni muk. Postavimo li simbole tako da romana u *Ogrnjištu* zapravo i započinje tek s XXVI. poglavljem, simboli postaju bitno jasnijima. Jer, Blažić doista želi ubiti Lukana, ali tek na kraju romana. Blažić nije Lukanov otac, no instruktorska uloga glede vradžbina, koju si sâm postavlja, daje mu

³² René Girard, *The Scapegoat*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1986., 24.

³³ Joseph Campbell, *The Hero with a Thousand Faces*, Bollingen Foundation, New York, 1949., 26.

³⁴ *Ogrnjište*, knjiga 1, 282.

³⁵ *Ogrnjište*, knjiga 2., 135.

ulogu autoriteta koja je povezana s očinskim atributima. Antagonist truje Lukanova psa, što je s jedne strane početak pozorno smišljena plana po kojem će tobože predložiti Lukanu čaroliju koja štiti stoku od pomora. S druge strane, ubojstvo vlasnikova psa biva obrednim ubojstvom samoga vlasnika, točno kako je satiranje junaca bilo ritualno ubojstvo sinova. Blažić će smisliti plan kojim će Lukana dovesti na osamljeno mjesto, na staru Gradinu, i to u ponoć, kad tamo ne bude nikoga tko bi žrtvi mogao pomoći.

c. Nevina mladost Lukanova ima doslovan ostvaraj u tome što u prikazanoj zajednici nema seksa prije braka – ili se barem u tomu ne govori. Dapače se ističe djevojačka nevinost. Nevinost u smislu neznanja u Lukana nije apsolutna. On je od početka romana svjestan nejasne, ali djelatne odbojnosti između sebe i Blažića. Od toga početka odbojnost ima etičku narav jer Lukan vidi u Blažićevu toru tuđu stoku. Sagledamo li romanu tek od početka XXVI. poglavlja, nevinost se Lukanova mladost ogleda u njegovim željama po kojima bi se teški sukob s Blažićem još nekako mogao izglatiti i tako proći bez nasilja.³⁶

Element susreta s pomagačem i instruktorom biva naizgled najveća razlika u odnosu na osobine uobičajene u romansi. Mojsije ima Jahvu ili možda Jitra, Odisej ima Atenu, Aragorn čarobnjaka Gandalfa. Ima li Lukan neku sličnu osobu? Ne mislim da je korisno nasilu tražiti osobine kako bi se ispunile otprije zadane “kućice” u ustroju, ili da je dobro strukturalističkom redalicom tražiti predviđena mjesta. Ipak držim da bi upravo važna različitost u načinu ostvaraja mogla nositi posebne vrijednosti, pa stoga upravo ustroj valja poznavati. Čujmo najprije kako Girard govori o zajednici u krizi: “Lom ustanova poništava ili približava razlike glede podređenosti i nadređenosti i uloga u društvu, tako da sve ima isti monoton i zvjerski oblik.”³⁷

Uvidimo li da romansa u *Ognjištu* počinje djelovati tek u XXVI. poglavlju, shvatit ćemo da na tom početku Lukanu i dolazi instruktor, samo što je on lažan i predstavlja ga Blažić. Činjenica je u skladu s prije protumačenim Girardovim poremećajem i promjenom uloga. Blažić naime uči Lukana o čaroliji koju tobože zna i koja bi mogla spriječiti zlo na njegovu imanju, ali i smrti u njegovoj obitelji. Lukan razumije da je riječ o zamki i vidi da ga Blažić želi umoriti. Onda shvaća i kakav bi obred morao izvršiti da zaštiti ognjište: mora ubi-

³⁶ Isto, 350.

³⁷ René Girard, *The Scapegoat*, 13: “Institutional collapse obliterates or telescopes hierarchical and functional differences, so that everything has the same monotonous and monstrous aspect.”

ti tobožnjega instruktora. S druge strane, već je i prije govorio kako iz Blažića valja istjerati nečastivoga.

d. Blažić je pokvaren i ružan, a Lukan lijep i dobar. Blažić je posebno ružan nakon što ga je Anera obilježila što, vidjeli smo, na području obrednih elemenata romana ima određeno značenje. Lukan je izravno prikazan lijepim već na početku: pripada lijepom soju ljudi, ima plavu kosu i svijetle oči uz to je i visok.³⁸ Blažić je prikazan kao inkarnacija zla u cijelom nizu elemenata: krađe stoke, nasilje nad ženom,³⁹ laži, antisemitizam⁴⁰, poruge ženama⁴¹ i stalna blizina leksema vrag⁴² bivaju ključnim odrednicama. Lukan možda ne traži Blažića, ali traži i nalazi dokaze za to da je on odgovoran za Anerinu smrt. Rupčić koji je Anera bila dala Blažiću, a onda ga je Lukan našao na mjestu zločina, biva u ovom obzoru važnim motivom.

e. Lukan se prvi put potukao s Blažićem, no to je tek najava velikoga sukoba na kraju romana. Zanimljivo je da se borba odvija na lokalitetu zvanom Gradina, a obilježje romanse biva i ponoć koja može prefigurirati podzemlje. Točno je međutim da je riječ o povišenu mjestu.

f. Lukan pobjeđuje i ubija Blažića. Na samom se kraju spominju nerazoriva ognjišta. Znači da je Lukan obranio svoju obitelj i svoj dom, a na određeni je način očuvao i svoje selo Sveti Rok. Na mjestu drage koju valja dobiti – sjetimo se samo Penelope koju opet stječe Odisej i Arwen koju zadobiva Aragorn – dolazimo do intrigantna i nadasve poticajna simbola. U trima posljednjim poglavljima možemo pratiti dva bitna slijeda motiva glede ženskoga elementa. Pokojna Anera stalno gubi na važnosti, pa je Lukan spreman Blažiću i oprostiti njezino umorstvo. Kako bismo olakšali razumijevanje čitatelju koji nije upoznat s romanom, protumačit ćemo neke motive iz citata koji slijedi. Zelov je Lukanov pas kojega je otrovao Blažić; građeni rupčić biva dokazom da je Blažić ubio Aneru; Blažićeva kći Baruša bila je udana za Lukanova sina Ducinu; Blažićeva žena Manda boravi u Lukanovoj kući kako bi mu pomogla oko djece, jer su sinovi koje je Anera prije bila rodila s Mićanom njezini vlastiti unuci. Rečenice prikazuju Lukanove misli: “Zelov je otrovan, baš kao da je na vjeru ustrijeljen; ponudio mu je građeni rupčić kao rođe-

³⁸ Usp. *Ognjište*, knjiga 1., 29.

³⁹ Usp. *Isto*, 129.

⁴⁰ Usp. *Ognjište*, knjiga 2., 118 i 170.

⁴¹ Usp. *Isto*, 48.

⁴² Usp. *Ognjište*, knjiga 1., 181, 194, 197, 198, 206, 211, 212, 215, 216, 234 i cijeli niz drugih mjesta.

ni brat i time mu nesumnjivo rekao: nemojmo tu bluniti, sporazumimo se, prijatelji smo, djeca su nam se uzela i tako – nemojmo se tu gonati i uništavati, da nam se sela rugaju i vesele! Tako je on to učinio, a Blažić se s visoka nasmijao: *Daj ga u pranje. I tako će ga prati moja žena!*” i kao da je rekao – što hoćeš ti, jadni prosjače?! Da se ti sa mnom roškaš?!⁴³

Navedeno je mjesto još jedno od niza moralno dvojbenih situacija u djelu: tko prikriva zločin biva sudionikom u zločinu. Element je međutim savršeno uklopljen u rastuće simbole žanra romanse, jer se povećava Mandina važnost. U tom je smislu znakovito i kako Lukan u hodu prema mjestu obračuna prolazi kraj Anerine kuće: – *Bog vam da pokoj vičnji – uzdahne Lukan, bacivši pogled na to opustjelo mjesto sreće i boli, no u mislim se ne ustavi kraj njega. Išao je prema Ojevcu, a misli su mi bile neprekidno, bez odmora na Gradini, nad turskim avanom.*⁴⁴

Na mjesto Lukanove istinske supruge već je bila umjesto Ane-re počela stupati upravo Manda. Blažićeva supruga dolazi u Lukanovu kuću kako bi mu pomagala s Anerinom djecom – rekli smo da su oni sinovi iz prvoga Anerina braka s Mićanom, pa im je Manda baka. Motiviranost postupka na razini realističnosti i vjerodostojnosti biva upravo savršenom.

Motivi u kojima se Manda i Lukan približavaju imaju prvo-razredne posljedice na odredbu žanra *Ognjišta* koje tako postaje romansom. Već na početku XXVI. poglavlja, kad se Lukan i Blažić dogovaraju kako će prepisati svu Anerinu djecu u Lukanovu zadругu, Blažić ga pita ne bi li uzeo i Mandu.⁴⁵ Na nekoliko mjesta čujemo šale o tome da bi Manda mogla pripasti Lukanu, pa bi mu mogla roditi i djecu, dapače bi mogla biti Lukanova žena ako Blažić umre. Upravo Blažić potiče takve šale: – *Nisam se ja šalije. Tri-ba bi ti sina. Ne znaš ti nju. Da priko nje samo gaće pribaciš, već je gotovo. Svak će misliti, da j' moj, a ja ću ti ga sam ispisati iz zadruge.*⁴⁶ Ovakve motive s blizinom Lukana i Mande nalazimo na nizu mjesta.⁴⁷ Izrazi s gaćama koje se prebacuju preko žene toliko su sirovi i realistični da upravo do bola jasno povećavaju stvarnosnu podlogu ove situacije.

⁴³ *Ognjište*, knjiga 2, 383.

⁴⁴ *Isto*, 380.

⁴⁵ Usp. *Isto*, 319.

⁴⁶ *Isto*, 367.

⁴⁷ Usp. *Isto*, 321, 347, 367, 369, 375.

Što misli potencijalna mlada koja mora doći kao nagrada za pobjednika u svakoj romansi?

Poslije Anerine smrti ostala je tu i sada je tu bez zamjene kao mlinsko kolo. Osjećala se je potpuno, savršeno u svojoj kući, pogotovo otkad je Lukan rekao, da će pripisati u zadrugu i dječake, jer gdje su njezini unuci u svojoj kući, tu je i ona. (...) Male su je zvale majkom i neprestano se držale u njezinoj blizini.⁴⁸

Blažićeve šale vrijeđaju Lukana, no u jednom času on vraća šalu, pa mu kaže vrlo mirno: *Nije nami do šta j' tebi, al samo da znaš, ako ti se skvrsi, pa umreš, prije mene! Da znaš, 'ko je osta' iza tebe!*⁴⁹ Lukan mu prijeti da će nakon njegove smrti doista uzeti Mandu.

Manda i Lukan bit će uskoro puno konkretnijima, čujmo njihov razgovor nasamo:

- *Al nu. Al uno, što ja reko' sinoć prid svima unako ljut, da bi se o mene bile trovale zmiје, to sada natašte velim tebi samoj, prijо. Ja se nisam šalije.*
- *Ne divani, jadan ne bije, moj prijatelj! – ukori ga ona posve prijateljski. – I ne daj meni take sriće, a njemu daj sto godina.*

U istom govoru Manda će se ustvari požaliti Lukanu da dugo nije vodila ljubav jer Blažić spava u jaslama: – *Uprav kan da sam ja već sagnjila u Mrkobraduši. I koliko to već godina dura moj prijatelju! Ja uprav više ni ne pamtim, a ni ne more se reći, da smo stari ljudi. U najlipšoj smo mi još snazi.⁵⁰*

Gospođa Bovary iz istoimenoga djela nije povukla ruku kad ju je prihvatio Rodolphe u glasovitoj sceni iz osmoga poglavlja drugoga dijela romana – scena se odvija na prvom katu općinske zgrade. U XVIII. poglavlju prvoga dijela romana *Ana Karenjina* Vronski i junakinja ugledaju jedno drugo, a njoj smiješak nadima rumene usne. U XXIII poglavlju na plesu Kity koja je zaljubljena u Vronskoga zaprepaštena opaža Anino lice dok ova govori s Vronskim: *Svaki put, kad bi on govorio s Anom, planuo bi u njenim očima radostan bljesak i smiješak bi joj sreće iskrivljavao rumene usne.⁵¹* Uskoro će vidjeti u ogledalu Anina lica i sreću na licu svojega nesuđenoga Vronskoga.

Mick Jagger bi rekao: *Let's spend the night together, now I need you more than ever / Provedimo noć zajedno, sada mi trebaš više no ikad.* Kris Kristofferson je napisao: *Help me make through the night /*

⁴⁸ *Ogrnište*, knjiga 2., 346.

⁴⁹ *Isto*, 349.

⁵⁰ *Isto*, 351.

⁵¹ Lav Nikolajevič Tolstoj, *Ana Karenjina*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1976., 89.

Pomogni mi prebroditi ovu noć. Ni Mandin poziv koji smo prije nave-
li, nikako nije bez šarma. Iz iskustva koje je stekao s Anerom, koja
ga je morala skoro pa doslovno zaprositi, Lukan je očito razumio što
Manda želi i koliko ozbiljno misli.

Pred odlazak u borbu protiv Blažića Lukan će prihvatiti Mandi-
nu ruku, a onda će i ljevicom potapšati njezinu desnicu. Na samom
kraju nemamo definitivne potvrde: nema Lukanova i Mandina zagr-
ljaja, no sve silnice upućuju prema njemu. Iserovo prazno mjesto /
Leerstelle / nije ovdje teško ispuniti.

3.1. Junak Lukan i žanrovi u Ognjištu

S Anerina stajališta djelo je svakako tragedija, jer je i sâm središnji ženski lik moliteljica /suppliant/ i u tome je posve slična Ofeliji iz *Hamleta* i Gretchen iz *Fausta*, samo što je od njih osjetno produbljenija kao lik i znatno životnija kao osoba. Događaji nakon njezine smrti, naime Blažićeva smrt od Lukanove ruke, odredili bi roman kao tragediju osvete – ali samo ako gledamo na zbivanja isključivo iz Anerine perspektive. S Blažićeve točke riječ je o pripomoći rastu obrednoga teksta.

U posljednjim se poglavljima velikoga romana zbiva puno toga neočekivanoga. Blažićevo umorstvo doista biva jednim dijelom određeno i Lukanovim riječima po kojim se ognjište mora posvetiti ljudskom krvlju. Podsjetit ću da je upravo Blažić počeo zazivati obrede što bi morali zaštititi od zlih sila Lukanovo ognjište, točnije njegovu stoku, a onda i ljude. Nakraju on biva žrtvenim jarcem u obredu koji posvećuje Lukanovo ognjište. Shvaćamo da je tekst cijelo vrijeme Blažića i pripremao za tu ulogu, jer mu je stavio na dušu mnoge grijehe, dapače ga je i imenovao vragom.

Međutim ni ovaj obredni sustav žrtvenoga jarca ne određuje u konačnici ukupan žanrovski ustroj romana. Bogata je struktura neizravno, ali posve jasno konačno uspostavljena rasporedom likova i događaja koje ni Lukan ne shvaća do kraja. Nije ih morao shvaćati ni sam pripovjedač koji mu je blizak i koji je vjerojatno Milkan Kekin, pa ni središnja inteligencija, najbliža samomu autoru Budaku. Lukan je moralno pozitivan i lijep, a porazio je u borbi etički pokvarenoga i ružnoga Blažića. Zadobio je konačno upravo njegovu ženu za svoju suprugu, a spomenuta je i mogućnost po kojoj će mu ona roditi konačno zdravoga muškoga nasljednika; Sveti Rok također ostaje očuvanim. *Ognjište* s toga stajališta postaje prvora-
zrednom romansom, kakva je recimo *Odiseja* i kakav je *Gospodar prstenova*.

4. LUKAN: SLOŽEN, ALI JEDINSTVEN LIK

4.1. Sazrijevanje *Ognjišta* i sazrijevanje Lukanovo

Možemo reći da je imućni seljak Lukan dugo bio strpljivim te da je godinama podnosio Blažičeve okrutne šale i nasilja, a onda mu je bio spreman, vidjeli smo, i oprostiti zločin nad Anerom. Iako je pokazivao donekle slične osobine i prije, tek na kraju postaje ratnik i neka vrsta svećenika. Dugo Lukanovo sazrijevanje podudarno je dugom razdoblju u kojem je nastajalo *Ognjište*. Naime, Budakovi iskazi o 43 dana u kojima je roman stavljen na papir, imaju svoje bitno surjeđe. Evo autorovih riječi iz pisma upućena 3. veljače 1943. Anti Ivaniću, bivšemu hrvatskomu konzulu u Ljubljani: "Ja sam *Ognjište* napisao u rekordnom vremenu od 43 dana, ali sam ga i rekordno u sebi nosio dok je dozorilo – preko 10 godina."⁵²

Dodat ćemo ovom i Budakov zapis s početka romana *Rascujetana trešnja*. Misli se odnose na razdoblje između godina 1932., kad je objavljeno djelo *Na ponorima*, i godine 1938.: "Prolazile su i godine, a da se nijesam mogao latiti posla, a kad sam imao vremena i raspoloženja, pritisla me misao 'Ognjišta', pa sam se sav dao na to djelo, dok ga nijesam u sebi razradio i stavio na papir."⁵³

U deset godina sazrijevanja očito se promijenila i važnost likova. Naime, jedan od prvotnih mogućih naslova romana rječito o tome svjedoči: "Pisac je pomišljao da Roman nazove *Anerina kolibica*."⁵⁴ Sadašnji naslov govori prije svega, iako ne isključivo, o Lukanovu ognjištu, a time biva jasnim da se težište s tragedije o Aneri preselilo na romansu o Lukanu.

4.2. Girard: pisac i junak

"Junak i njegov tvorac ostaju razdvojenima tijekom cijeloga romana, ali se sjedinjuju na njegovu kraju."⁵⁵ Girardova je misao u osnovi točna, iako držim da tvorac i njegov lik nisu upravo u cijelo-

⁵² Tomislav Jonjić - Stjepan Matković, *Iz korespondencije dr. Mile Budaka (1907 – 1944.)*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2012., 647. Svakomu tko se misli baviti Budakom na ozbiljnoj razini preporučujem ovu studiju.

⁵³ Mile Budak, *Rascujetana trešnja, O postanku ovog djela*, Matica hrvatska, Zagreb, 1939., 5.

⁵⁴ Stanko Petrov, *Naša patnička nerazorena ognjišta*, u: Zvonko Marić (ur.), *Zbornik radova o književniku Mili Budaku*, Brattia d.o.o., Split, 1998., 84.

⁵⁵ René Girard, *Struttura e personaggi nel romanzo moderno*, Bompiani, Milano, 1965., 255: "L'eroe e il suo creatore restano separati per tutto il romanzo ma si ricongiungono nella conclusione".

losti razdvojeni u većem dijelu romana – točno je da bi kraj često mogao biti mjesto njihova otvorena susreta. Pisac Mile Budak ima prezime vrlo slično Lukanovu imenu. Podudara im se broj fonema, tri su istovjetna, a skupina /ak/ javlja se u imenu junaka iz romana *Ognjište* premetnuta u odnosu na skupinu /ka/ u Budakovu prezimenu. Posrednik između pisca i lika naravno biva pripovjedač ili središnja inteligencija djela – možda ono što Booth imenuje implicitnim autorom. Dok stvara, pisac ustvari dijeli svoju svijest na zamišljenoga pisca i zamišljenoga čitatelja svojega djela, a ovaj prvi je ustvari implicitni autor.⁵⁶ Ako se implicitni autor ili središnja inteligencija ne razlikuje puno od pripovjedača, riječ je o nedramatiziranom pripovjedaču. Međutim, čim pripovjedač skreće pozornost na sebe nekim “mi” ili “ja”, postaje dramatziranim pripovjedačem. Na kraju *Ognjišta* nalazimo rečenicu sa znakovitom zamjenicom: Mjesečeve su zrake obasjavale crkvu svetoga Roka, pa se je toranj čudesno isticao kao neumorni stražar i zaštitnik naših mirnih, patničkih, nerazorenih i nerazorivih ognjišta.

Kad su ognjišta “naša”, onda pripovjedač može biti jedan od samih stanovnika Svetoga Roka. O njemu možemo nešto više doznati iz životopisnoga priloga romanu nazvanoga *Sam o sebi*. Budak piše da je rođen 30. kolovoza 1889., šest dana nakon smrti svojega oca Mile, pa su mu na krstu i dali ime po ocu. Majka je bila Anica Vrkljan, koja je imala lijepu kosu pa su ju zvali Kika. Zbog žalosti za mužem majka nije mogla doći, pa je to činila Anica Makanova, koja je u to vrijeme rodila kćer Matiju. *Njega su zvali, a njegovi ga susedljani i danas zovu Milkanom.*⁵⁷ Milkan se javlja kao posve usputan lik u samomu *Ognjištu*: kad umire Matija, kći Lukanova i Aničina, voljela bi još vidjeti Milkana. Otac joj kaže da je on u Zagrebu *na velikim školami*. Matija kaže za njega *brat mi je po mliku*. Kad god je dolazio, zvao ju je sestrom.⁵⁸

4.3. Lukan u surječju opusa: seljak, ratnik, svećenik, pripovjedač

Koliko god Lukan izgleda manje istaknutim u odnosu prema živo ocrtanim likovima apsolutna dobra u Aneri i potpuna zla u Blažiću – ipak je on osoba koja vlada na kraju djela. Protagonist zadaje

⁵⁶ Wayne Booth, *The Rhetoric of Fiction*, The University of Chicago Press, Chicago, 1961., 71-76; 211-221.

⁵⁷ Mile Budak, *Ognjište*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990., 393. Prethodni podatci o tome kako se Milkan rodio i kako ga je Anica dojila iz istoga su izvora.

⁵⁸ *Ognjište*, 144.

smrtni udarac zlu na Gradini, on zadobiva zadrugu, suprugu i djeću. Konačno bi mu *de facto* treća supruga mogla roditi i toliko željenoga sina. Naime su djeca iz braka s Anicom poumirala, i to Ducina nakon teške umne bolesti, a Anera mu je rodila tri kćeri. U stvarnom je životu bilo drugačije – čujmo samoga Budaka iz pisma Stanku Petrovu: “Nijedno lice nije stvoreno bez živoga modela osim što sam Lukanovu i Anerinu djeću malo pobrkao: ona je njemu rodila i muškiljića, što sam ja zaboravio, pa sam prikazao drugačije. Uostalom, je bih to bio, vjerojatno, ovako prikazao sve da sam se i sjetio toga dječaćića, jer mi je za cijelu osnovu i sastav romana trebalo da Lukan nema muškoga potomka.”⁵⁹

Možemo samo pretpostavljati kakve su bile autorove namjere glede ove Lukanove situacije i “sastava romana”. Na temelju prikaza žanrovskih odrednica romanse, čini se da sin dolazi tek kao konačna nagrada za pobjedu nad zlom, nad antagonistom Blažićem. Sina bi mogla roditi upravo treća supruga Manda.

Obredni kraj romana pruža Lukanu i dio one živopisnosti i neobičnosti koju su imali Anera i Blažić. Naime, ako je završno umorstvo obred, onda je Lukan i neka vrsta svećenika. Sada njegova relacija s Bogom, kojega, vidjeli smo, tako živo osjeća i prije toga odlučnoga obreda, dobiva posve drugu vizuru. Blizinom s nepisanim Božjim zakonima i egzorcizmom Lukan biva sličnim posljednjemu velikomu liku iz Budakova opusa, naime Ivanu Kresojiću, Bazalu iz istoimenoga romana, koji je bio duboko pobožan i koji je ljude liječio travama i molitvom. Njegov je djed Ivan iz romana *Kresina* također bio samouk prorok i vrač koji je liječio. Dva navedena proročko-svećenička lika nastala su u Budakovu opusu nakon Lukana – ali mu zapravo u optici stvarne kronologije događaja u Svetomu Roku prethode, naime romani *Kresina* s Ivanom djedom i *Bazalo* s Ivanom unukom prikazuju događaje koji su se dogodili uglavnom prije onih iz *Ognjišta*.⁶⁰ Kako su to činila dva spomenuta proročka lika, tako zlo tjera i Lukan, samo on to čini na drugi način: sjetimo se tučnjave s Blažićem kad na kraju govori da je iz njega tjerao nečastivoga.⁶¹

Nadalje, budući da mu kramp postaje sredstvo za borbu na život i smrt, Lukan doslovno uzima to oružje u ruke, pa postaje ratnikom. Preobrazba seljaka u ratnika i onda svećenika nedvojbeno je

⁵⁹ Tomislav Jonjić i Stjepan Matković, *Iz korespondencije dr. Mile Budaka (1907. – 1944.)*, 300-301.

⁶⁰ Ustvari Ivan zvani Bazalo umire nakon što se Mića iz *Ognjišta* ne vraća doma, i u smrt ga ispraća upravo Anera. U *Ognjištu* će se tek dogoditi najvažnije pojedivosti, no one su napisane prije romana *Bazalo*.

⁶¹ *Ognjište*, knjiga 1, 182.

posebna vrijednost djela, i Lukana kao lika. U svojem iznenadnom ratničkom aspektu Lukan priziva povijest svojega kraja i mnoge osobe iz njega. *Ognjište* se konačno otvara kao životopis seljaka Lukana, koji je morao postati borac, ratnik što oružjem brani svoj dom, kako su njegovi predci činili stoljećima. Jer, upravo su ratnici i bili njegovi predci, graničari i vojnici u Svetom Roku, ali i na bojištima diljem Europe, o čemu roman *Kresina* jasno svjedoči: *Napoleonovu su slavu i propast platili Hrvati uobće, a graničari napose nepresušnim potocima krvi svojih sinova.*⁶² (...) *Ljudi su na svijetu zato da idu u boj, a žene, da čuvaju djecu i ognjište.*⁶³ Prije nego što dio čitateljstva počinje osuđivati središnju inteligenciju iz *Kresine*, podsjetio bih ga na misao liberala i velikoga austrijskoga umjetnika Roberta Musila, po kojima je dužnost žena rađati, a dužnost muškaraca ubijati.⁶⁴ Naravno da se svatko mora pitati s kim i koga rađati te zašto i komu život oduzimati.

Na Lukanova tri obilježja koja su dokumentirana, mislim seljačko, svećeničko i ratničko, doći će konačno i njegova bliskost pripovjedaču. Lukan biva pripovjedačevim alter egom, projekcijom njegovih želja, ideala i namjera.

Girard tumači Prousta pa kaže da se jedan od njegovih junaka ne ubija, nego postaje romanopiscem.⁶⁵ Lukan i ubija i postaje skrivenim pripovjedačem, ili barem supripovjedačem romana. Ili možda točnije: u obredu kojim oduzima život, Lukan postaje konačno zrelim i prihvaća smrt kao uvjet života. Što je Lukan naučio uništavajući zlo? Što je time nastojao naučiti čitatelje? Nije dostatno samo pošteno živjeti na svojoj hrvatskoj zemlji: nije dostatno pošteno obavljati svoj mučan posao, pošteno i bez ostatka voljeti ženu i pošteno podizati svoju djecu. Valja također uzeti oružje u ruke pa braniti svoj dom u krvavoj borbi na život i smrt. Potrebno je također ispriповijedati svoj život, s nedvojbenim udjelom krivnje, ali i sa svim dobrim djelima – i tako ostaviti trajan spomenik budućim naraštajima.

⁶² Mile Budak, *Kresina*, Matica hrvatska, Zagreb, 1944., 112.

⁶³ *Isto*, 113.

⁶⁴ Usp. Robert Musil, *Čovjek bez svojstava*, Otokar Keršovani, Rijeka, 1967., 256.

⁶⁵ R. Girard, *Struttura e personagi nel romanzo moderno*, 298.

LUKAN AS THE PROTAGONIST: OGNJIŠTE AS A ROMANCE

Summary

Lukan fulfils most of the criteria set by Mieke Bal, Lynette Porter and William Faulkner pertaining to the hero of a literary work of art. He is certainly not a learned man, and acting according to his own convictions is ambiguous and therefore a very fruitful problem. Lukan does sacrifice himself when necessary; he is intelligent and knows how to change strategy en route; he is developing and is very careful regarding his family. In the scope of Faulkner's conditions Lukan is compassionate, possesses perseverance and is able to sacrifice. It is important that the character is present during the entire development of the plot in the novel and he is the one who delivers the final blow to the enemy. From his point of view, *Ognjište* transfers from tragedy to ritual text and finishes in the genre of romance. The novel is a genuine romance as described by Frye in his *Anatomy of Criticism*. Lukan is the leading hero who saves his hearth, i.e. his family with the help of Anera, then he transfers his opponent's grandchildren to his collective; in the end he murders the antagonist Blažić. The village of Saint Rocco remains indestructible. The bride, who should be won over by the victor, does not fail to appear. She is exactly Blažić's widow Manda.

Keywords: Mile Budak, Ognjište, Lukan, Hearth, traits of a hero, romance